

Djur

Alla de djur som lever i våra skogar är anpassade till ett tufft liv i ett kärvt klimat. Sommaren är kort och det gäller att både hinna föda upp nya kullar och äta sej tjocka inför vintern. Vintern är besvärlig för alla våra djur. Det är kallt, mörkt och ont om mat. Björnar går i ide och väljer att helt enkelt sova bort eländet medan andra, haren och hermelinen, tar på en vit och varm vinterpäls.

Hjorddjur

REN. Rangifer tarandus

Renen är vårt karaktärsdjur nummer ett och ingår till och med i Arvidsjaur kommunvapen. Under årtusenden det viktigaste djuret för mänsklig överlevnad i norra Sverige. Rennäringen är fortfarande en viktig del i lapplands näringsliv. Vildrenen dog ut i Sverige under 1800-talet (en liten stam finns kvar i Norge). Den tamren vi har i dag brukar delas upp i fjällrenar och skogsrenar och sköts av Samerna. Renen är ett utpräglat arktiskt hjorddjur och det enda där både hanar och honor bär horn. Hannar kallas tjurar eller sarv, honor kallas kor eller vaja och ungen kallas kalv. En kastrerad rentjur kallas för härk. Sarv, vaja och härk är samiska benämningar.

Tjurarna är större och kan väga upp till hundrafemtio kilo medan en ko sällan väger över hundra. Tjurarna har även större horn. Pälsen är gråbrun men kan variera åtskilligt. Brunsttiden är i september, oktober och kon föder sin kalv i maj, juni. Renen kan bli tjugo år gammal. Renens klövavtryck känns lätt igen på de halvmåneformade klövarna som ger ett nästan cirkelrunt avtryck. Fen till tio cm långt. Spillningen har bönsform och är tio till femton mm. lång. Om sommaren lösare och mer hoppackad. Under vandringsstider samlas renarna i stora flockar men uppträder annars i mindre könsseparerade grupper. I Arvidsjaur finns ca 10 000 renar.

RÅDJUR. Capreolus capreolus

Rådjurestammen växte kraftigt under slutet av 1900-talet och är nu allmän i hela landet utom i fjällen. Det gracila rådjuret är det minsta av våra hjorddjur. De har stora öron och huvudet avslutas i en spetsig nos. Pälsen är i allmänhet rödbrun eller gråbrun. Baktill har djuret ett område med vit päls som brukar kallas akterspegel. Ett normalstort vuxet djur har en mankhöjd på 70 -75 cm och en lika lång kropp. Ett sådant djur väger 20 -30 kg. Hannarna har spetsiga horn, ibland med utskott, som fälls i november. Brunsttiden är i slutet av augusti.

Hannen kallas bock, honan kallas get och ungarna killing eller kid. Geten föder ett till tre kid början av juni och de väger bara drygt ett kilo. Rådjurens klövavtryck liknar älgens men är avsevärt mindre. Fyra till sju cm. Spillningen ser ut som små bönor, cylindriskt avlånga med avrundade spetsar och upp till 15 mm. långa. De avges ofta i små högar.

ÄLG. Alces alces

Av de tre hjorddjur som lever i våra skogar så är älgen tveklöst den största. Reglerad jakt i kombination med skogsbolagens förkärlek för slyskapande kalhyggen och begärliga mattor med ungskog fick älgen att återvända i stor skala på 60 och 70-talen. En älg kan väga över ett halvt ton och bli upp till två meter i mankhöjd. Tjuren är ca 20% större än älgkon. Älgar kan bli upp mot tjugo

Pälsen kan vara allt mellan ljus brun till mörkbrun och nästan svart.

Brunsttiden infaller i slutet av september och början av oktober. Kon är dräktig i åtta månader och kalvarna föds i slutet av maj och början av juni. En nyfödd kalv är rödbrun i färgen och väger tio till femton kilo. Kalvarna följer korna i nästan ett år. Tjurarna har stora horn som kan vara av stång eller skoveltyp där stångtypen är den vanligare. Hornen fälls under vintern. Älgens spetsiga klövavtryck känns lätt igen på storleken, tolv till sexton cm. Spillningen ser ut som ovala kulor, ofta torra, hårda och fiberrika. Älgar är vanligtvis skygga djur men älgkor kan bli väldigt beskyddande om dom upplever att deras kalvar är i fara. Älgar är en stor trafikfara.

Rovdjur
BRUNBJÖRN. *Ursus arctos*

I början av 1900-talet fanns knappt hundra björnar kvar i Sverige. I dag är stammen över tusen och växer. Nalle är ett trevligt och spännande inslag i våra skogar. Oftast skygg och ofarlig men kan bli aggressiv om den känner sig trängd eller upplever hot mot sina ungar. Gå alltså aldrig fram mot en björn om du skulle råka stöta på någon under skogspromenaden. De flesta problem vi människor har med björnar stavar av fall och soptunnor … Björnen är med andra ord allätare och inte så mycket rovdjur som man kan tro. Växter, till exempel kvanne, och bär är den egentliga basfödan. Myror kittlar som bekant dödsstötar i kistan och den tackar inte nej till ren eller älgkött om tillfälle bjuds.

En fullväxt hanne kan väga över tre hundra kilo medan honorna väger ungefär hälften. Det är imponerande för ett djur som när det föds bara väger tre till fem hundra gram … Björnarna parar sig på våren och ungarna, vanligen två eller tre, föds i idet mitt i smällkalla vintern. När det är dags att överge idet i mitten av april väger ungarna tre, fyra kilo. Idet kan vara en grävd håla i backen, under en rotvälta, bland skyddande klippor eller någon annan plats björnen finner lämplig. Den kläs med ris och mossa innan det vid första snön i oktober, november är dags att gå och lägga sig. Björnen är som människan hälgångare och fotavtryck omissskännliga både i form och storlek. Björnar har inte revir utan i stället stora hemområden och accepterar andra björnar i samma område. På det hela taget ett tämligen fredligt rovdjur.

LO. *Lynx lynx*

Vad vore vildmarken utan en stor katt … Vi har varken tiger eller lejon, vilket vi kanske ska vara tacksamma för, men vi har Lynx. Lynx är alltså inte en snöskoter, vilket många tror, utan ett lodjur. Europas största katt. En fullvuxen lohanne är ungefär en meter lång, 70 centimeter i mankhöjd och väger drygt 20 kilo. Honorna är något mindre. Den ”stubbade” korta svansen och örontofsarna är utmärkande drag. Pälsen är ljus gulrödbrunaktig med mörkare fläckar men blir ljusare, gråare och tätare på vintern.

Lo trivs bäst i skogslandet och det finns en stark stam på 1500 individer i Sverige. Tillsammans med björnen vårt vanligaste större rovdjur. Parningen sker i mars och ungarna, en till tre, föds i maj – juni. Lodjuret är en skicklig jägare där ren, rådjur

och hare är vanliga villebråd. Lodjursspår kan förväxlas med hund eller vargspår men är rundare i formen och tårna är mer asymmetriska. Storleken vanligen mellan sju och tio centimeter.

RÖDRÄV. *Vulpes vulpes*

Vårt vanligaste större rovdjur är räven som nu har återhämtat sej efter tuffa tider på 70- och 80-talen när rävskaab kraftigt minskat beståndet. En mästare i överlevnad som äter det som råkar hamna på matbordet. I menyn ingår bär såväl som dagmaskar och kadaver. Vanligaste födan är dock smågnagare. Den tjocka, rödbruna vinterpälsen är ståttlig och räv har tidigare jagats för pälsen skull. En fullvuxen räv blir drygt en meter lång mellan nos och svanspets och kan väga något över tio kilo. Hannarna är något större än honorna. Räven blir sällan över tio år i vilt tillstånd.

Parningstiden är januari till mars och valparna, i medeltal fem, föds vanligtvis i april eller början av maj. Under goda sorkår föds fler ungar och under dåliga föds färre. Räven bor i gryt i stenrösen eller urgrävda sandbankar och lever i revir som varierar i storlek beroende på födotillgång. Rävspår liknar hundspår med fyra mindre framför en stor bakre trampdyna. Fem till sex cm lång. Även avföringen liknar hundens, vanligtvis långsmala korvar men kan variera kraftigt beroende på menyn.

VARG. *Canis lupus*

Livskraftiga vargflockar finns i dag endast i södra Norrland och i det inre av Svealand. I hela Skandinavien finns i dag 130 – 150 vargar. De vargar som visar sej i våra trakter är oftast ensamma vandrare som letar en partner att bilda egen flock med. Varg har alltid vållat starka känslor och jagats hårt. Den har så gott som helt saknats i våra skogar under större delen av 1900-talet. Först på 1990-talet började stammen åter växa. Den är fridlyst men trots det dödas fortfarande många vargar av illegal jakt. Vargen är nära släkt med hunden och ser också ut som en stor hund. Fullväxta vargar väger 30 till 50 kilo och har en mankhöjd på 60 till 85 centimeter. Hannarna är något större än honorna. Pälsen är grå med inslag av rött eller gult.

Parningen sker i februari - mars och valparna, vanligen fem, sex stycken, föds i april - maj. Valparna väger bara ett knappt halvkilo när de föds. I september är de stora nog att börja följa de fullvuxna på deras vandringar. Vargar är flockdjur med ett så kallat alfapar (en hane och en hona) som ledardjur. Flokken består vanligen av mellan fem och tio individer. Fotavtryck av varg är nästan omöjliga att skilja från en stor hund och är nio till tolv centimeter långt. Även avföringen liknar hundens avlånga korvar men kan innehålla päls och benrester som vanligtvis hundens bajs saknar. Det finns inga dokumenterade fall i Sverige där varg har angripit människor och kanske är det hög tid att skrota sagan om rödluvan och stora stygga vargen…

Mårddjur

HERMELIN. *Mustela erminea*

En liten kusin till mård och järv är hermelinen eller lekatten som den också kalls. Den är vanligen kring 30 cm lång som fullväxt varav svansen utgör ungefär en tredjedel. Pälsen är brun på ryggsidan och gulvit på magen om sommaren för att sedan bli helvit på vintern. Helvit förutom den karakteristiska svarta svanstippen.

Sorkar, möss och i fjällen lämlar är huvudfödan för denne kvicke och nyfikne lille jägare. Hermelinens spår liknar mårdens men är mindre, två till tre centimeter. Parningen sker under sommaren och ungarna, vanligen fem till sju, föds i maj, juni påföljande år. Graviditeten är alltså hela elva månader men liksom många andra djur i kärvare klimat använder den fördröjd fosterutveckling. Den verkliga graviditeten är bara några månader. Hermelinen var länge eftertraktad för sin vinterpäls och ingick bland annat i de europeiska hovens utstyrsel där de ceremoniella mantlarna var kantade med hermelin.

JÄRV. Gulo gulo

På 1960-talet var järven nästan utrotad vilket ledde till fridlysning. Stammen har återhämtat sig och beräknas i dag uppgå till 350 individer. Det är bara undantagsvis som järv uppträder utanför fjälltrakterna. Byanamn som Järvträsk och Jerfojaur antyder att det en gång i tiden även var vanlig i Arvidsjaurs skogsland. Järven är vårt största mårddjur och blir ungefär en meter lång från nos till svanstipp. Stora exemplar kan väga över femton kilo. Pälsen är ljusbrun till svartbrun med ljus teckning i ansiktet. Parningstiden infaller april till augusti och ungarna, vanligtvis två eller tre, föds i februari – mars.

Järven har oförtjänt dåligt rykte som ”nöjesdödare”. Egentligen är den en rätt tafflig jägare som till exempel behövt speciella snöförhållanden för att kunna fälla större byten som ren. Om skaren bär järven med sina breda snöskoliknande fötter men inte renen kan den döda många renar på bara några dagar. Bytet styckas och göms i matförråd. Den är dock framförallt en utprä allätare och asätare och har också kallats för ”Nordens hyena”. Lämlar, fågelägg, växter och bär är huvudmenyn under barmarkstiden. Järvspår är lätta att känna igen med fem tår framför en större trampdyna. Från framfötterna syns även ett hälspar som har riktigt stora fötter i förhållande till sin storlek. Framtassen mäter tolv till fjorton cm.

MINK. Mustela vison

Minken är den svenska mårdfamiljens illa sedda kusin från Nordamerika. Den togs till Sverige på 1920-talet för pälsproduktion men rymde och är nu en etablerad art. Betraktas dock som skadedjur och jagas hårt. Inte ens i djurens värld är det lätt att vara invandrare…

En medelstor mink är 60 cm. från nos till svanstipp varav svansen är en tredjedel. Den väger drygt ett kilo och är brun till färgen. Honorna är något mindre. Trivs vid vattendrag där den äter fisk men även simfåglar och smågnagare. Parningstid i mars och tre till sex ungar föds i början av maj.

MÅRD. Martes martes

En vanlig jägare i våra skogar (framförallt äldre skogar) är mården. Det kan finnas så många som 100 000 mårdar i Sverige. En fullvuxen mårdhanne väger sällan över två kilo. Den kan bli 75 cm lång från nos till svanstippen och där svansen utgör ungefär en tredjedel. Honorna är något mindre. Pälsen är mörk, brun till brungrå, med en ljust gulvit haklapp. Parning sker under sommaren och ungarna, två till sex, föds under våren året efter.

Råttor, ekorrar och en och annan hare är favoritföda men även fågelägg, insekter och bär går an. Mårdspår är starkt ovalformade ca fyra cm långa med fem klobärande tår. Mård har jagats för sin päls sedan ”urminnes” tider och bland annat används mårdhår till finare målarpenslar.

UTTER. *Lutra lutra*

Uttern är den vattenälskande kusinen i mårddjursfamiljen och har följaktligen fisk som huvudrätt på menyn. Sjöfågelungar, kräftor och grodor äter den också när tillfälle ges. Dess behov av öppna vatten gör att den framförallt trivs vid älvar och större vattendrag. Företrädesvis i Norrland. Den Svenska stammen beräknas idag till mellan 1500 och 2000 individer.

Likt andra mårddjur är uttern långsmal med korta ben och brett huvud. En medelutter är drygt en meter lång varav svansen står för en tredjedel och den väger ca. tio till tolv kg. Den är starkt anpassad för ett liv i vatten med simhudsförsedda tassor och näsborrar som kan stängas igen vid dykning. Pälsen är ljusbrun med en nästan vit haklapp. Parningen sker vanligtvis februari till april och ungarna, oftast två eller tre, föds två månader senare. På vintern åker uttern kana på snön när den förflyttar sej och efterlämnar ett omisskännligt spår. I Arvidsjaur visar bynamn som Utterträsk och Utterliden att uttern tillhör vår traditionella fauna. Uttern är fridlyst.

Gnagare
BÄVER. *Castoridae*

Bävaren tillhör de djur som utrotades i Sverige på 1800-talet. Det var pälsen men framförallt bävergället som var eftertraktansvärt. Gället är ett gulaktigt sekret med stark doft som bävern använder för doftmarkering av sitt revir. Det innehåller salicylsyra och såldes som naturmedel eller användes inom parfymindustrin… Idag använt som snapskrydda…Bävaren inplanterades åter på 1920-talet och stammen beräknas i dag uppgå till 100 000 individer.

Bävaren är vår största gnagare. Den kan bli nära en och en halv meter lång och väga 35 kilo. Bävaren är vattendjur och reglerar vattenståndet kring sin hydda genom att bygga dammar. Det är för att skaffa material till dammbygget som bävaren faller träd. Maten består främst av vattenväxter. Bävaren är väl anpassad till ett liv i vattnet med den karakteristiska svansen som extra simfena och simhud mellan tårna. En bäver kan vara upp till tjugo minuter under vatten. Bävaren lever i familjer och ungarna, vanligen två eller tre, föds i maj. I Arvidsjaur finns numera bäver i många vattendrag. Inte minst i Bäverån, ett biflöde till Byskeälven.

EKORRE. *Sciurus vulgaris*

Den oblyga ekorren är antagligen den gnagare som vi ser oftast. Ekorren blir 25 till 30 cm. lång med en yvig svans som är nästan lika lång. Vikten är vanligtvis 300 till 400 gram. Pälsen är rödbrun om sommaren för att bli betydligt gråare på vintern.

Ekorren är utpräglat trädlevande och favoritfödan är grankottsfrön. Svampar, bladlöss och fågelägg går också an.

Som många andra gnagare förökar den sig snabbt och hinner ha två till tre kullar med i snitt tre till fyra ungar under en sommar. Förut har ekorren jagats flitigt för skinnets skull. Största hotet i dag utgör mårdar och ugglor och för ungarna även hermelin.

HARE. *Lepus timidus*

Skogsharen blir runt en halvmeter lång och tre till fem kilo tung. Ovanligt nog så är honorna något större än hannarna. Pälsen är gråbrun på sommaren och vit under vintern. Haren är ett nattdjur och hörseln det sinne som i första hand används för att upptäcka faror. Rovdjur gör bäst i att försöka med överrumplingstaktik för här har vi skogens fartraket. Inte för inte så används begreppet "hare" inom olika löpgrenar. När en fullväxt hare trampar ner gaspedalen går det över 70 kilometer i timman.

Harar är reproduktiva och kan hinna ha både två och tre kullar under en sommar. Ungarna växer fort och slutar dia efter bara några veckor. Harspår är lätta att känna igen med frambenens avtryck på linje och bakbenens i bredd. Spillningen är små runda, fiberrika kulor. Det finns uppskattningsvis 20 till 25 harar per 1000 hektar i det norrländska skogslandskapet. Det innebär att det bor långt fler harar än människor i Arvidsjaur kommun eller ca. 12 000 stycken...

SMÅGNAGARE

Vi har flera olika smågnagare i våra marker. Åkersorkar på gamla odlingar, Rödsork (en nordlig skogssorkvariant) som trivs i mossrika skogar. Vanlig Brunråtta som finns lite varstans och Husmusen, världens vanligaste rått djur och en trogen följeslagare till människan sedan årtusenden.

Vissa år kan vi även hitta Fjällämmel i Arvidsjaur kommun. Man kan tycka vad man vill om råttor men här har vi födobasen för de flesta av våra rovdjur och utan dessa smågnagare skulle våra skogar vara åtskilligt artfattigare.

Kräldjur

HUGGORM, *Vipera berus*

Den enda orm som finns i våra trakter är huggorm. Den blir vanligtvis drygt en halvmeter lång och honorna är något större än

hannarna. Färgen kan variera men vanligtvis har ormen en ljus gråbrun bottenfärg med ett mörkt sicksack-mönster på ryggen. Det finns helt svarta huggormar som kan förväxlas med en snok. Men, som sagt, alla ormar i våra trakter är huggormar.

Ormarna parar sej på våren och ungarna kläcks/föds på sensommaren. (Äggen kläcks inuti honan som därefter föder levande, 2 cm. långa, ungar som kallas äspingar). Huvudfödan är grodor och smågnagare. Huggormen är en giftig orm och giftet används både till att döda bytet och till att underlätta matsmältningen. Blir man biten av en huggorm ska man uppsöka läkare. Det har visserligen hänt att överkänsliga personer dött av huggormsbett men vanligtvis är det inte livshotande. Getingar och bin har fler liv på sina samveten än vad huggormar har… Huggormen är fridlyst.